

УДК 338.24

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН: РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Литвиненко В.М.

В статті досліджено питання технологічної модернізації транзитивних країн в умовах глобалізації. Виявлено та розкрито можливі загрози та перспективи інноваційно-технологічного розвитку України. Аргументовано, що стратегія наздоганяючого розвитку, в якій головний акцент приділяється накопиченню власних ресурсів розвитку, зокрема, формуванню інтелектуального капіталу і розвитку сфери досліджень і розробок, не впроваджується в країнах перехідної економіки, або впроваджується не коректно. Зроблено висновок, що експансія транснаціональних корпорацій призводить до повної руйнації національного інноваційного циклу та його заміні на технологічні цикли ТНК, що у свою чергу призводить до суцільної залежності від імпорту технологій.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, транснаціональні корпорації, технології.*

Об'єктом дослідження є інноваційний розвиток транзитивних країн. **Мета** статті – виявити та розкрити можливі загрози та перспективи інноваційного розвитку в Україні.

Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку України визначаються сукупністю факторів, характерних як для світової економіки в цілому, так і специфічних для даного виду економічної діяльності. На ступінь і способи розв'язання проблем, пов'язаних з технологічною модернізацією, істотно впливає і ряд характеристик макроекономічного середовища, до яких можна віднести особливості промислової політики, ефективність функціонування фінансової системи, стратегії управління макроекономічними показниками, використання природних ресурсів тощо.

Специфіка проблем інноваційного розвитку транзитивних країн означає необхідність пошуку їх вирішення на стику напрямів наукових досліджень, представлених розробками як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру, які зачіпають окремі аспекти макроекономічної політики, формування та реалізації промислової політики, а також фінансування промислових інновацій.

Проблематиці технологічної модернізації присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема, для розуміння сучасних тенденцій і проблем розвитку інноваційних та науково-технічних пріоритетів в транзитивних країнах та їх впливу на інноваційну модель розвитку велике теоретичне і методологічне значення мають роботи Г. Андрощука, А. Блохіної, І. Бойко, Г. Власкіна, А.

Гальчинського, В. Гесця, О. Гітіна, О. Лапка, Є. Ленчука, В. Семиноженка, Л. Федулової, та багатьох інших.

Одним з варіантів технологічного розвитку для України є так звана модель “наздоганяючого зростання” по аналогії з динамічно прогресуючими східно-азійськими країнами, високі темпи росту яких основані на успішній комерціалізації запозичених у західних країнах передових технологій. Дана модель передбачає стратегічний вихід країни на більш високий рівень розвитку і подолання розриву з найбільш розвинутими країнами світу. Головний акцент приділяється накопиченню власних ресурсів розвитку, перш за все поступовому формуванню інтелектуального капіталу (підготовці високопрофесійних кадрів) і розвитку сфери досліджень і розробок (від адаптації запозичених технологій до поступового створення власних). На цій основі відбувається збільшення експорту продукції, покращується його структура і розширюється присутність країни на світових ринках. У результаті країна поступово підсилює свої економічні позиції і накопичує технологічний капітал для подальшого прогресуючого руху.

Не маючи достатнього досвіду промислового освоєння конкурентних технологій, виробництва конкурентоспроможної продукції, підтримання відповідності високим світовим стандартам, не володіючи необхідними фінансовими ресурсами, у тому числі для просування продукції під власними товарними знаками на світових ринках, Україна покладає великі надії на модернізацію через включення в інтеграційні процеси, здійснювані, наприклад, Європейським Союзом. У виробничому секторі реально це відбувається в основному по каналах проникнення західно-європейських багатонаціональних корпорацій у господарську систему країни шляхом субконтрактних відносин, різних форм прямих закордонних інвестицій, а також створення міжнародних стратегічних альянсів. В даний час, наприклад, на частку підприємств з участю іноземного капіталу припадає вже більше половини продукції, що випускається підприємствами в Чехії, Словаччині, Польщі і майже дві третини – в Угорщині.

В Україні впровадження іноземного капіталу стало можливим в результаті здійсненої тут приватизації. Однією з переваг вітчизняної економіки для ТНК є відносно дешева робоча сила, маючи на увазі не стільки рівень заробітної плати, скільки співвідношення між номінальною заробітною платою і продуктивністю праці. Крім того, багато експертів вказують на те, що географічна близькість України до ЄС також являє собою безсумнівну привабливість для проникнення західно-європейського капіталу. Додатковим фактором експансії західно-європейських ТНК в Україну є посилення їх конкурентного протистояння з японськими компаніями та американськими корпораціями.

В результаті інтеграційної політики ТНК (на прикладі країн Східної Європи) дійсно відбувається зростання продуктивності праці, збільшується частка виробленої на експорт продукції, підвищується рівень відповідності міжнародним стандартам. Так, в Угорщині рівень продуктивності праці на підприємствах з іноземною участю перевищує рівень продуктивності праці на національних підприємствах на 287%, продуктивності капіталу - на 150%, відношення експорту до обсягу продажів - на 260% [1].

Якщо розглядати результати цього інтеграційного процесу через фінансові показники обсягів залученого капіталу, збільшення обсягів виробництва товарів і

послуг, зростання доходів, то ситуація може здатися досить сприятливою. Але якщо аналізувати змістовну сторону процесу, оцінювати довготривалі перспективи сталого розвитку даних країн, то слід зазначити дуже серйозну проблему – це прихід на зміну зруйнованої технологічної системи, створеної в радянський період, технологічної системи, сформованої західно-європейськими ТНК з одночасним скороченням можливостей для формування національної інноваційної системи. За фасадом фінансових потоків, що надходять по лінії ТНК, відбувається процес системного заміщення національних взаємозв'язків тими економічними і технологічними взаємозв'язками, які сформовані в рамках ТНК. Фактично ТНК блокують всі “входи” і “виходи” процесів технолого-економічного розвитку цих країн.

З руйнуванням системи поділу праці між колишніми соціалістичними країнами сталося руйнування й науково-технологічної системи (яка мала переважно військово-орієнтований характер). В умовах трансформації основний попит на науково-технологічні розробки, як відомо, пред'являють приватні компанії, що прагнуть підвищити комерційний ефект від їх впровадження у виробництво. Але, як показує досвід країн Східної Європи, в умовах домінування зарубіжних компаній в їх економіці попит на технологічні розробки ТНК переважно пред'являють у своїх країнах, тобто країнах походження капіталу. Більш того, в умовах поступового зсуву багатьох традиційних виробництв на Заході від застосування “низьких” технологій в область переважного використання “високих” технологій, в країнах Східної Європи та колишнього СРСР формується виробництво по “низьким” застарілим технологіям, що дозволяє ТНК продовжити їх життєвий цикл і відповідно збільшити комерційний результат на раніше освоєні технології. В той же час слабкі позиції національних компаній, які, як відомо з практики інноваційного розвитку багатьох зарубіжних країн, повинні формувати попит на нові технології, сприяти розширенню та поглибленню сфери досліджень і розробок, сприяти створенню національних технологічних альянсів, обмежують можливості для розвитку інноваційних процесів на власній, національній, основі.

Відбувається все більший розрив між дослідженнями, все ще здійснюваними в галузі фундаментальних розробок науковими організаціями та установами даних країн, і їх прикладним використанням для отримання комерційного результату приватними компаніями на ринку. Сфера прикладних досліджень в основному орієнтована на адаптацію тих технологій, які вироблені західно-європейськими країнами, а дослідники фактично змушені імітувати західні технологічні розробки. Одним з найбільш негативних наслідків ситуації, що складається, є те, що кваліфіковані кадри, у тому числі молоді, активно покидають транзитивні країни з метою отримання престижного місця роботи за своєю спеціальністю в західних країнах (переважно в США та Західній Європі).

Залежність від імпорту технологій проявляється в тому, що транзитивні країни змушені ввозити навіть сировину і матеріали для того, щоб уникнути складностей, які можуть виникнути в разі неякісних поставок з боку національних компаній. Особливу проблему в перспективі може створити зростаюча залежність від імпорту устаткування. Так, аналіз цієї проблеми на прикладі виробництва одягу в Польщі та Румунії показує, що проблема розвитку виробництва оригінального устаткування (оригінальне технологічне обладнання) для пошиття одягу включає створення

обладнання з розкромом тканини (ці рішення багато в чому визначаються смаком і попитом, що пред'являються з боку кінцевого споживача), використання комп'ютерного дизайну для поліпшення моделей і виконання всіх наступних операцій з виробництва кінцевої продукції (від придбання тканин до продажу готових моделей в магазинах і салонах).

У цьому ланцюжку взаємозалежностей приймаючим країнам відводиться роль "проміжної ланки" (як правило, це пошив одягу) між створенням оригінальної моделі і використанням широко відомого в світі товарного знака ТНК для просування продукції на ринок. У цьому ланцюжку оригінальне обладнання ТНК поставляється "у загальному технологічному пакеті", тобто одночасно з наданням консультаційних послуг, постачанням комплектуючих і деталей, навчанням персоналу та ін. У деяких випадках приймаючі країни імпортують проміжні технологічні товари і компоненти. Це характерно, наприклад, для компонентів виробництва персональних комп'ютерів (за винятком виробництва нескладних комп'ютерних корпусів), які імпортуються із західних країн. У суднобудуванні використовуються ввезені з ЄС компоненти, відповідно до західно-європейських технологічних стандартів, наприклад радарні системи, двигуни, технічні засоби інформаційного контролю і т.д.. Все це свідчить про те, що відбувається практично повне заміщення технологічної системи приймаючих країн (від поставок матеріалів, технологічних компонентів та обладнання до виробництва і збуту кінцевої продукції) та їх інкорпорування в технологічні системи, створені ТНК.

У довготривалій перспективі така системна залежність від західного капіталу може створити загрозу сталому розвитку економік транзитивних країн. Вже сьогодні багато дослідників підкреслюють те, що ТНК можуть змінювати свою стратегію під впливом мінливої світової кон'юнктури. І цілком імовірно, що ТНК, керуючись тільки лише власною стратегією на підвищення ефективності витрат, можуть переглянути в цілому або по окремих секторах свою політику щодо країн перехідної економіки.

Отже, аналіз процесу поглиблення інтеграції транзитивних країн під впливом глобальних ТНК ставить під сумнів відповідність технологічної траєкторії цих країн так званому "наздоганяючому зростанню". Останнє передбачає поступове посилення технологічного потенціалу, створюваного на національній основі, початкове запозичення технологій, але під стратегічним контролем уряду в напрямку поступового підвищення власних національних абсорбуючих здатностей, а саме поступового розвитку сфери досліджень і розробок, підготовки кадрів вищої кваліфікації, підвищення конкурентоспроможності національного господарства на світових ринках. Стратегія "наздоганяючого зростання" – це стратегія зростання економічної (і, як наслідок, політичної) незалежності країни, стратегія переходу від стану залежного розвитку до стану впливу або навіть домінування на світових ринках (приклад – Японія). У випадку України, швидше за все, є висока вірогідність формування ситуації "відсталого аутсайдерського розвитку", коли руйнуванню піддається не тільки накопичений інноваційний потенціал, але навіть і самі національні системи, на основі яких може бути сформовано незалежний розвиток. Адже втрата національної інноваційної системи може являти собою втрату можливості для самопідтримуючого зростання.

Висновки. Таким чином національна технологічна система, основними компонентами якої є дослідницький, інноваційний та адміністративний сектори, в транзитивних країнах практично зруйнована. Стрімко позбавляючись від тієї технологічної системи, яка була сформована в радянський період розвитку, дані країни потрапляють в залежність від технологічної системи, створеної транснаціональними компаніями, тим самим ставлячи себе під загрозу втрати своєї економічної, технологічної і, як наслідок, політичної незалежності. Мережеве, системне заміщення, усвідомлюючи за фінансовими потоками, здійснюваними ТНК у транзитивні країни, в тому числі Україну, являє собою одну з найбільш серйозних сучасних стратегічних проблем для цих країн. Можемо зробити висновок, що подальше ослаблення національних інноваційних систем з неминучістю підірве перспективи неоіндустріальної модернізації транзитивних країн, здійснюваної способами, відмінними від тих, які нав'язуються прямими іноземними інвестиціями.

Список літератури

141. Бойко И. В. Перспективы инновационного развития восточно-европейских стран / И. В. Бойко // *Экономист*. – №2. – 2005. – С. 78-82.
142. Блохина А.Е. Некоторые аспекты деятельности ТНК в странах ЦВЕ: Проблемы и перспективы / А. Е. Блохина // *Пространство и время в мировой политике и международных отношениях: Материалы 4-го Конвента РАМИ*. – М.: МГИМО, 2007. – Т. 1 – С. 123–129.
143. Власкин Г.А.. Промышленная политика в условиях перехода к инновационной экономике: опыт стран Центральной и Восточной Европы и СНГ / Г. А. Власкин, Е. Б. Ленчук // *Рос. акад. наук, Ин-т междунар. экон. и полит. исслед.* – М.: Наука, 2006. – 245 с.
144. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, Семиноженко В. П. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
145. Гитин А. Деятельность европейских промышленных ТНК в ЦВЕ и СНГ / А. Гитин // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2006. – № 9. – С. 41–49.

Литвиненко В.Н. Инновационное развитие транзитивных стран: риски и перспективы для Украины // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология*. – 2014. – Т.27 (66). – № 1-2. – С. 320–325.

В данной статье исследован вопрос технологической модернизации транзитивных стран в условиях глобализации. Выявлены и раскрыты возможные угрозы и перспективы инновационно-технологического развития Украины. Аргументировано, что стратегия догоняющего развития, в которой главный акцент уделяется накоплению собственных ресурсов развития, в частности, формированию интеллектуального капитала и росту сферы исследований и разработок, не внедряется в странах переходной экономики или внедряется некорректно. Сделан вывод, что экспансия транснациональных корпораций приводит к полному разрушению национального инновационного цикла и его замене на технологические циклы ТНК, что в свою очередь приводит к сплошной зависимости от импорта технологий.

Ключевые слова: инновационное развитие, конкурентоспособность, транснациональные корпорации, технологии.

Lytvynenko V.M. Innovative development of transitive countries: the risks and prospects for Ukraine // *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology*. – 2014. – Vol. 27 (66). – № 1-2. – P. 320–325.

In this article the question of technological modernization of transitive countries in the context of globalization is investigated. The possible threats and perspectives of innovative and technological development of Ukraine are identified and noted. It is argued that the strategy of catching up, in which the main emphasis is put on the accumulation of its own resources, including the formation of intellectual capital and the growth of research and development sphere is not implemented in transitive economies, or

not implemented correctly. It is concluded that the expansion of multinational corporations leads to complete destruction of the national innovation cycle and its replacement by technology cycles of multinational corporations, which in turn leads to continuous dependence on imported technologies.

Key words: innovative development, competitiveness, multinational corporations, technologies.